

Nr 14.

Ankom till riksdagens kansli den 9 mars 1917 kl. 5 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om åvägabringandet av en social arrendelagstiftning.

Närvarande: herrar Lindhagen, Gezelius, Stärner*, Alexanderson, greve Spens, Petréron*, Valerius Olsson, von Sydow*, Tisell*, Schotte*, Gustafsson i Örebro, Karlsson i Fjäl, Borg*, Holmdahl, Lindley i Söderhamn och Lindqvist i Kosta.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Uti en inom andra kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, nr 73, hava herrar *Carl Lindhagen, C. Winberg, C. O. Johansson* i Sollefteå, *Christian Ericson, Rikard Eronn, Ernst Lindley, K. Lundberg, Nils Olsson* i Rödningsberg, *Emil Molin* i Dombäcksmark, *E. F. Hellberg* i Lycksele, *W. Bäckström, J. Henry Erikson, Algot Törnkvist, J. Persson* i Västervik, *J. R. Sundström, Thure Willund, Lars Borggren, Nils Helger, Karl Magnusson* i Kalmar, *Ernst Hage, K. A. Borg, N. A:son Berg* i Munkfors, *O. W. Edbom, H. E. Nordström, Magnus Bengtsson, K. W. Skareen, O. W. Stenudd* och *Ivar Vennerström* hemställt, att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte upptaga till behandling angelägenheten, att en social arrendelagstiftning för den svagaste arrendatorsklassen såsom bolagsarrendatorer, landbönder, torpare och med dem jämställda brukare av annans jord måtte för hela riket komma till stånd, samt för riksdagen framlägga förslag i ämnet.

Bihang till riksdagens protokoll 1917. 9 saml. 13 häft. (Nr 14.)

Motionä-
rernas
motivering.

Till stöd för sitt yrkande hava motionärerna anfört följande:

»Den allmänna arrendelagstiftningen av år 1907 avsåg väsentligen en kodifiering, komplettering och förbättring av gammal lag och praxis med hänsyn till de vanliga affärsmässiga arrendena. Den upptager sålunda huvudsakligen tekniska bestämmelser samt en vägledning för lösning av de vanliga spörsmålen, som alltid göra sig gällande i ett arrende-förhållande. Däremot innehåller lagen jämförelsevis få och obetydliga sociala föreskrifter d. v. s. bestämmelser, som avse att åt en arrendator i erforderliga fall giva något av den självägande bondens självständighet och trygghet i utövning av sitt yrke som odlare.

Den kategori arrendatorer, för vilka en sådan hänsyn särskilt ansetts böra göra sig gällande, äro till en början vissa arrendatorer av smärre jordbruk på hemman och hemmansdelar, även då detta utgör fastighetens gårdsbruk. Dit höra s. k. bolagsarrendatorer på skogshemman, som förr i tiderna tillhört en självägande bondebefolkning, men sedan kommit i bolags ägo. Därmed äro jämställda enahanda arrenden av hemmansbruk, tillhörande enskilda skogsspekulanter, ävensom säkerligen en del gårdsbruk, lydande under fideikommiss och liknande större jordbesittningar. Vidare höra hit de flesta torparrenden och därmed jämförliga mindre lägenhetsbruk, som blivit utarrenderade.

En hänsyn, som anses berättiga och nödvändiggör ett dylikt ingripande, är för det första omtanken om denna befolkning själv och dess oavvisliga livskrav. Vidare är det av vikt att bereda så stor del av befolkningen som möjligt tillfälle till draglig egen försörjning av jordbruk, i den mån landets egna resurser tillåta det. Möjligheterna till utkomst äro nämligen ingalunda så rikliga att ej alla utvägar måste tillvaratagas. Därtill kommer, att jordbruket utgör grunden för näringarna genom sin produktion av livsmedel. Slutligen har yrket visat sig oumbärligt för upprätthållande av människomaterialet, som degenereras och förbrännes av industrialismen och storstäderna.

Gentemot så viktiga angelägenheter har en tillfällig jordägare icke ansetts med fog kunna äga rätt att på grund av sin äganderätt allena förhindra desamma's tillgodogörande. Ingen har någon förnuftig rättighet att lägga en död hand över någon del av det begränsade jordområde, som utgör grundvalen för alla människors existens. Allra minst kan detta komma i fråga, när jordägaren av sitt eget yrke är främmande för jordens riktiga begagnande i andra avseenden. Därför har i nästan alla samhällsordningar äganderätten till jorden varit belagd med mångahanda inskränkningar. I all synnerhet har detta ansetts nödvändigt, när jord-

egendomar hopats i ett fåtal händer och deras allsidiga utnyttjande för befolkningens trängande behov därigenom i hög grad äventyrats.

Det är av dylika orsaker, som exempelvis i *Finland*, där man gör mycket för att stödja jordbrukarne, vid sidan av en allmän arrendelag även antagits en social arrendelag, gällande för de enskilda slag av arrendatorer, som ha behov av densamma, och tillämplig även den över hela landet. Detta är förordningen den 12 mars 1909 om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde.

I Sverige har en social arrendelagstiftning antagits genom *norrländska arrendelagen* den 25 juli 1909 för de fyra nordligare länen och vissa delar av Gävleborgs och Kopparbergs län samt genom tilläggslag av år 1912 även för övriga delar av Gävleborgs län. Anledningen, varför författningen inskränkts till endast dessa delar av riket, var den, att dessa ansågos mest hotade av den industriella utvecklingen, vadan ett statsingripande i förenämnda som i andra avseenden där till en början ansågs böra äga rum. En särskild grund för ett ingripande låg även därutinnan, att dessa trakter undergått så kallad avvitring, varigenom kronan bortskänkt mycket mark för upprätthållande av jordbruk. Det framstod då så mycket mera befogat, att statsmakten tillsåg, att dess avsikter med avvitringen åtminstone i någon mån upprätthöllös.

Även *torpkommissionen*, som tillsattes den 22 januari 1909 och den 6 maj 1911 avgivit sitt betänkande, har inlåtit sig något på denna sak. Den har nämligen föreslagit, att vissa föreskrifter om jordägares skyldighet att tillhandahålla byggnader och ombesörja större reparationer samt om arrendators rätt till ersättning för nyodling, allt i huvudsaklig överensstämmelse med norrländska arrendelagens stadganden därom, skulle bliva tillämpliga på arrenden av »dagsverkstorp eller annan under huvudgården lydande lägenhet, å vilken åbyggnaden ej tillhör arrendatorn».

Här möter ett belysande exempel, varthän planlösheten uti jordfrågans behandling leder. Kommissionen lærer av sitt uppdrag ansett sig förhindrad att taga befattning med andra torp- eller liknande lägenheter än dem, som lydde under huvudgård. Av detta skäl skulle de flesta bolagsarrendatorer på de olika hemmansdelarnas huvudjordbruk icke komma i åtnjutande av de-sa förmaner. För övrigt bör man såsom redan erinrats vid all dylik lagstiftning numera alldeles bortse från de gamla historiska torpen som ett särskilt slags arrende, utan helt sammanföra dem med andra liknande arrendegårdar. Vidare skulle den norrländska arrendelagens särstadganden endast i två avseenden bliva tillämpliga på ifrågasvarande slag av lägenheter, som dock mangelstades i riket ha lika mycket eller lika litet behov av densamma i sin helhet som enahanda arren-

den i norra delarna av riket. Slutligen skulle de förenämnda två sociala stadgandena införas i 1907 års arrendelag i stället för att som väl vore naturligare framträda såsom självständiga bestämmelser med anknytning till 1909 års norrländska arrendelag.

Å andra sidan syftar torpkommissionens förslag längre än norrländska arrendelagen. Det skulle nämligen bli tillämpligt på dylika lägenheter i hela riket. Och ehuru förslaget säkerligen ej är avsett att vinna tillämpning på de arrenden, som falla under den norrländska arrendelagen, kommer det att i alla fall sträcka sina verkningar till åtskilliga arrenden i de norra delarna av riket. Den norrländska lagen omfattar nämligen endast jord, tillhörig vissa ägare och till en vidd av minst 4 hektar i inrösningsjord. Torpkommissionens förslag har ej sådana begränsningar för sina speciella lägenheter, och i den mån sålunda från norrländslagen undantagna lägenheter äro av den beskaffenhet torpkommissionens förslag innehåller och befinna sig inom norrländslagens område, kommer kommissionens förslag att vinna tillämpning inom norra delarna av riket. En vidsträcktare tillämpning därstädes finge förslaget till äventyrs i följd därav, att den norrländska arrendelagen icke gäller arrenden av jordbruk, på vilka den norrländska hävdslagen äger tillämpning.

Det lär emellertid varit torpkommissionens uppfattning enligt vad som förnummits att en social arrendelagstiftning bör komma till stånd för hela riket.

Även *andra kammaren och en avsevärd minoritet i den första uttalande sig vid riksdagarna 1914 och 1915 för en sådan lagstiftning.*

Slutligen har *jordundersökningen* i sitt den 30 december 1915 avgivna betänkande om Värmland enhälligt förordat, »att en social arrendelagstiftning för den svagaste arrendatorsklassen såsom bolagsarrendatorer, lantbönder, torpare och med dem jämställda brukare av annans jord måtte för hela riket komma till stånd».

Rörande innebörden i en social arrendelag ligger det närmast till hands att erinra om det väsentliga innehållet i norrländslagen i vad den skiljer sig från den allmänna arrendelagen.

Norrländslagen är tillämplig endast å jord, som äges av *bolag, förening för ekonomisk verksamhet eller enskild skogsspekulant*. Norrländslagstiftningens exakta definition på en enskild skogsspekulant återfinnes i vanhävdslagen, där det heter att lagen även är tillämplig där fastigheten tillhör »enskild person, vilken uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen och icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med den-

samma». Arrendelagen uttrycker emellertid detta så, att lagen i allmänhet är tillämplig även på fastighet tillhörande enskild person, vilken icke är mantalsskriven på fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma. Uti 31 § åter stadgas, att undantag för tillämpning av lagen eller dess föreskrift kan sökas hos Konungens befallningshavande, därest avtalet innehåller förbehåll, att medgivande därtill må sökas. Såsom omständighet som bör föranleda till ett sådant medgivande framhålles, om jordägaren är enskild person och det ej är uppenbart att han besitter det arrenderade området eller fastighet, varav det utgör en del, huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen. Vid prövning av frågan huruvida fastighet besittes för skogsavkastnings tillgodogörande eller för annat ändamål skola i samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller jordavsöndring skilda områden av samma hemman betraktas såsom en fastighet. Torpkommissionen gör ingen skillnad för sitt förslag med hänsyn till olika slag av jordägare och icke heller den finska författningen. I Norrland var förenämnda begränsning tämligen naturlig, då därmed i stort sett träffades just de arrenden som borde komma in under lagen. För övriga delar av riket åter och även vissa trakter av Värmland har begränsningen ej samma skäl för sig.

Den norrländska lagens formulering medför emellertid att den ej behöver direkt specificera, vilka arrendatorer som skola falla under lagen. Torpkommissionen åter hänför sig som sagt endast till dagsverkstorp eller annan under huvudgård lydande lägenhet. Den finska författningen gäller för torp, landbolägenhet och backstuguområde.

Däremot begränsas i norrlandslagen dennas tillämpning till arrenden, som innefatta *inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar* och i den omnämnda 31 § omnämnes som en sådan särskild omständighet, som kan föranleda medgivande om avtalets undantagande från lagens tillämpning: att avtalet innehåller förbehåll att sådant medgivande må sökas, även om det arrenderade området till beskaffenhet och omfattning icke är sådant, att självständigt jordbruk kan idkas därå. Det sista förbehållet var ovillkorligen enligt norrlandskommitténs förslag, vilket däremot ej förordade någon arealbegränsning. Denna senare var uti den kungliga propositionen i ämnet vid 1907 års riksdag bestämd till 2 hektar, men upptogs i 1909 års proposition till 4 hektar i anslutning till en av H. Fahlen vid en förra riksdagen i första kammaren därom väckt motion. Med självständigt jordbruk menades enligt kommitténs uppfattning jordbruk, som drives såsom ett självständigt gårdsbruk, oavsett om jordbrukaren, såsom särdeles ofta är händelsen, måste söka sig biförtjänster, under det att motionären synes

haft den för lagens effektivitet äventyrliga uppfattningen, att med självständigt jordbruk borde menas jordbruk som helt kan föda sin man.

Det ligger i sakens natur att en social arrendelagstiftning måste omfatta de svagast ställda brukarne. Detta är också fastslaget vid den finska författningen och torpkommissionen gjorde för sitt fall ej heller något undantag. Norrlandskommittén gick på grund av sitt uppdrags begränsning icke så långt, men förordade att lagen skulle gälla jord på landet av den omfattning, att självständigt jordbruk därå kan idkas, under förutsättning dessutom att jorden tillhörde bolag eller enskild skogsspekulant. Med självständigt jordbruk menades alla sådana brukningsdelar, därå enligt ortens förhållanden ett s. k. bondejordbruk idkades och kunde anses såsom innehavarens huvudsakliga näring, oavsett om det måste stödjas av biförtjänster. Detta förslag omfattade sålunda alla med småbondejordbruk jämförliga arrenden och således en stor del eller kanske den största delen av torp, men däremot icke backstuguområden och därmed jämförliga torp. När lagen sedan genomfördes, bestämdes emellertid som sagt tillika, att den endast skulle gälla för arrenden med minst 4 hektar inrösningsjord. Härigenom har en myckenhet med småbondejordbruk jämförliga arrenden och de flesta torp uteslutits från lagens tillämpning.

I en social arrendelag, som avser att bereda arrendatorerna en självständig ställning och tillförsäkra dem frukten av deras arbete, intar frågan om *upplåtelse tidens längd* en huvudsaklig plats. Det fördelaktigaste för arrendatorn, därest han ej kan helt förvärva fastigheten, är enligt många mening, en arftlig besittningsrätt, uppbyggd genom lagstiftningen med ett tidsenligt innehåll. Norrlandskommittén förordade 20 år såsom minimum. Detta är den tid under vilken kronan samt de båda statsuniversitetet och Lunds domkyrka utarrendera sina jordbruk. Den nya sociala lagstiftningen om tomträtt upptager en minimetid för upplåtelse med sådan rätt av 26 år. Dylika brukningsrätter, även då de inskränkas till viss tid, böra dessutom förenas med utfästelse i kontraktet om företrädesrätt till ny upplåtelse. Det kan nämligen icke vara nog att, såsom nämnda kommitté yttrade, arrendatorn »för sin kraftigaste mannaålder har sitt arbetsfält givet». Brukare måste också veta, att han ej, just när arbetskraften börjar tryta, blir ställd på bar backe. Den finska lagen upptar en minimetid av 50 år med möjlighet att i vissa fall få till stånd en nedsättning, dock ej under 25 år. Under förberedelserna till norrlandslagen gjorde sig olika meningar gällande. Till sist blev genom en kompromiss mellan en av första kammaren förordad tid av 10 år av andra kammaren antagna 20 år i lagen bestämd en minimetid av 15 år.

Emellertid kan den långa tiden någon gång bliva till olägenhet även

för den som man sålunda sökt skydda. Arrendatorn kan nämligen få utsikter till bättre utkomst. Legan kan vara bestämd till ett belopp, som under försämrade konjunkturen visar sig vara allt för betungande. Genom en höjning under arrendetiden av fastighetens taxeringsvärde särskilt med hänsyn till dess skogsbestånd skulle arrendet kunna oskäligt ökas, då, såsom ofta är fallet i de norra provinserna, en bolagsarrendator ålegat att betala hemmanets alla kommunalutskylder utan avkortning i beloppet. För dessa fall kan det vara önskligt för arrendatorn att bli fri från arrendet före den långa arrendetidens utgång. Denna hänsyn har i lagen tillgodosetts allenast på det sättet, att, därest arrendatorn i avtalet förbehållit sig rätt att före arrendetidens utgång uppsäga arrendet, skall det vara gällande. Denna bestämmelse har säkerligen föga praktisk betydelse, då en arrendesökande väl vanligen har den ställning, att han blott har att ingå på de av jordägaren betingade villkoren. Återstår då för arrendatorn att söka överlåta arrendet på någon annan. Detta får dock ej ske utan jordägarens medgivande (§ 6). Dessutom kan det bli svårt, särskilt i avlägsna skogsbygder, att finna en arrendator villig att övertaga arrendet, i fall konjunkturen på ovan angivna sätt försämrats eller om kortare tid av arrendet återstår och arrendatorn ej blivit tillförsäkrad företrädesrätt till ny upplåtelse. Detta senare gör att rätten för arrendatorn att, sedan 5 arrendeår tilländagått, enligt en viss procedur sätta annan i sitt ställe, med vilken jordägaren skäligen kan nöjas (§ 6, sista stycket) icke heller är av någon större betydelse. Av dessa skäl förordade norrlandskommittén, liksom 1907 års regeringsproposition, ett tillägg till § 3 så lydande: »Arrendatorn äger rätt att, sedan 5 arrendeår tilländagått, avträda arrendet å tid, vartill det blivit av honom i laga ordning uppsagt». Denna bestämmelse kunde dock ej genomdrivas vid lagens antagande, utan ersatte man den i stället då med ovannämnda stadganden i 6 § sista stycket. I finska lagen är förevarande angelägenhet tillgodosedd endast på det sätt, att, om brukaren åstundar kortare legotid än 50 år, må legonämnden, om viktiga skäl det i vissa fall påkallat, kunna tillåta kortare legotid, dock som sagt, ej under 25 år.

Befogenheten att binda jordägaren genom en lagstiftning i denna riktning ligger, såsom redan erinrats, i den sociala hänsynen och den begränsning i detta och andra avseenden, som alltid måste vila över äganderätt till jord, till skillnad från äganderätt till lösöre. Detta kan också uttryckas så, att man enligt statsförfattningen väl kan förvärva äganderätt till döda ting, men icke till människor, och att, då förfogandet över jorden mer än annan dispositionsrätt ingriper också på människors frihet, måste ett dylikt förfogande finna sig i inskränkningar, såsom en följd av kravet

att denna frihet skall skyddas. Annorlunda ställer sig naturligtvis saken om en lägenhet är avsedd för ett visst befogat ändamål, som skulle åsidosättas genom dylika föreskrifter. En lägenhet exempelvis, som anlagts för hemvist åt skogsarbetare för att sköta en viss skog, måste rimligtvis få användas för sitt ändamål. Detta kan ej ske annat än genom dess upplåtande till en fullt arbetsför skogsarbetare, och blir det då samhällets, eventuellt jordägarens, skyldighet att på annat sätt sörja för denna och hans familj, då arbetskraften tryter.

En annan huvudpunkt i lagen är den arrendatorn tillförsäkrade *rättigheten att odla samt att vid avträdet erhålla ersättning för nyodling och andra jordförbättringar*. Dessa befogenheter hava dock under ärendets fortgående behandling genom instanserna beskurits så att de i själva verket ej betyda så mycket med den avfattning arrendelagen till sist erhöi. Sålunda kan jordägaren alldeles undgå föreskriften genom att utarrendera allenast de odlade ägorna. Vidare har bestämts, att nyodling ej utan jordägarens medgivande må ske å mark, därå finnes ståndskog eller växtligt ungsogsbestånd. Detta strider emot skogsvårdsförfattningarnas princip att odlingspolitik går före skogspolitik. De föreskriva nämligen, att skogsvårdsföreskrifter ej få utgöra hinder för skogsmarks uppodling till åker eller äng. För övrigt läser väl fast uppodlad mark, som lämpar sig för odling, i regel vara på något sätt skogbeväxt.

Viktiga äro arrendelagens bestämmelser om att arrendatorn skall hava dels rätt till *husbehovsvirke* och detta även om genom jordägarens åtgöranden skogstillgången under arrendetiden så medtagits, att arrendatorn ej därav kan erhålla sitt fulla virkesbehov och dels erforderlig *rätt till bete å skogsmarken* för hästar och nötkreatur, som kunna vinterfödas å den arrenderade jorden.

En huvudbestämmelse är, att det åligger *jordägaren att verkställa nybyggnader samt utföra alla erforderliga större reparationer*.

Mellan den allmänna och norrländska arrendelagen förekomma även *andra skiljaktigheter* såsom exempelvis, att den senare förbjuder att arrendatorn må hindras ordentligt sköta sitt jordbruk, medger skälig nedsättning i arrendet vid missväxt, söker begränsa godtycklig dagsverksskyldighet, tillerkänner arrendatorn en viss rätt till husbehovsfiske samt ej tillåter att arrendatorn förpliktas ansvara för annan av fastigheten utgående skatt eller allmän tunga, än som enligt lag åligger brukare så ock för vägunderhållet in natura. I dessa punkter liksom i de övriga hade norrlandskommittén och reservanter liksom motionärer i riksdagen föreslagit delvis mera effektiva bestämmelser.

Under hela den förberedande behandlingen av norrlandslagarna hade

alla självfallet utgått ifrån, att arrendelagen och vanhävdslagen skulle båda gälla för samma fastighet. Varje norrlandslags betydelse i och för sig samt plats i systemet krävde detta. Vid den slutliga behandlingen i riksdagen fastslogs emellertid sammanjämningsvis den grundsatsen, att *dar arrendelagen gäller, skall vanhävdslagen icke äga tillämpning och tvärt om*. At denna uppfattning gavs uttryck genom det tredje stycket i första paragrafen av vanhävdslagen, lydande sålunda: »Är fastigheten utarrenderad i enlighet med lagen om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarne, skall vad nu sagts äga tillämpning allenast i den mån jordägaren är enligt nämnda lag för vidmakthållande av fastigheten ansvarig». Det är klart att med en sådan ordning norrlandslagstiftningen blir särdeles ineffektiv. Förmodligen ställer sig saken i tillämpningen så, att alla hemman för vilka upprättats arrendekontrakt efter den 1 september 1909, då norrländska arrendelagen trädde i kraft, falla endast under denna lag, men att utarrenderade hemmansbruk, för vilka gälla äldre arrendekontrakt eller de i stor utsträckning av jordägarna under sommaren 1909 före den 1 september avslutade formliga arrendeavtal, hemfalla under vanhävdslagen.

Med denna ordning har bland annat uppstått en särskild lucka uti den effekt, som uttryckligen avsetts med norrlandslagstiftningen. Det hade nämligen visat sig, att bolag och skogsspekulanter gärna företogo *en sammanslagning av flera förvärvade brukningsdelar*, varigenom de för sin del gjorde besparingar ur skogsekonomisk synpunkt och förenklade sin förvaltning. Härav blev emellertid följd, att antalet jordbrukshem även på denna väg minskades, vilket just varit den nya lagstiftningens uppgift att förekomma. Därmed inbjöds också till jordens vanhävande och utläggande till skogsmark, då en arrendator ofta hade svårt att sköta de sålunda sammanlagda jordbruksdelarna. Vad nu sagts gäller även en uppkommen tendens att avyttra inägorna utan skog till en självägande jordbrukare i grannskapet, vilket förfarande i viss mån bör motverkas genom den norrländska ägostyckningslagen.

Meningen med en social lagstiftning är att den skall avhjälpa uppkomna missförhållanden. Detta ligger i sakens natur. När missförhållandena grunda sig på upprättade avtal, blir det dock erforderligt att uttryckligen föreskriva, att *lagen skall hava retroaktiv verkan* på sådana kontrakt. Den finska lagen uttalar ock detta oförbehållsamt. I detta avseende föreslogs därför av norrlandskommittén uttryckligen, att bestämmelser om befogenhet för arrendatorn att efter 5 arrendeår uppsäga kontraktet, om rätt för honom att nyodla och få ersättning vid avträdet för

nyodling och jordförbättring samt om de fall, i vilka arrende är förverkat, skola enligt förslaget äga tillämpning även på äldre, för bestämd tid ingångna avtal, såvida de upprättats efter den 1 januari 1904. Reserveranter förordade, att bestämmelserna skulle gälla för alla på bestämd tid avslutade arrenden, som upprättats före det lagen träder i kraft, under det att andra motsatte sig att lagen erhöll någon som helst återverkan på äldre arrenden. Denna sista mening upptogs av regeringen och segrade även vid det slutliga avgörandet.

En social arrendelagstiftning bör som sagt omfatta särskilt de svagaste arrendatorerna eller närmare uttryckt s. k. bolagsarrendatorer, lantbönder, torpare och med dem jämförliga brukare av annans jord. Att denna betydande grupp av den jordbrukande befolkningen bör beredas drägligare levnadsvillkor, detta ligger i sakens natur och vitsordas i hög grad av erfarenheten. De närmare undersökningar, som i detta ämne verkstälts av norrlandskommittén för de sex nordligaste länen och av jordundersökningen för Värmland, belyser ytterligare detta sakförhållande. Norrländska arrendelagens ändamål bör därför få tillämpning även i de övriga delarna av landet. En social arrendelagstiftning bör med andra ord komma till stånd i hela riket.

Ur social synpunkt vore säkerligen lämpligast, om de av bolag och skogsspekulanter förvärvade jordbruken, med de garantier, som det av sakkunnige förordade ägostyckningsförfarandet innebär, kunde frigöras samt sålunda återgå till självägda jordbruk. En sådan ägostyckning kan dock ej förväntas bli någon allmännare företeelse såsom följd av något jordägarens intresse för saken i och för sig. En arrendelag däremot skulle, såsom norrlandskommittén också erinrade, i sin mån påskynda en sådan utveckling. Härvid måste dock ej förglömmas vikten av att genom lagstiftningen på samma gång göres något för att brukarna och deras familjer i regel erhålla företrädesrätt till förvärvet och ej oförskyllt berövas sitt enda hem och sina utkomstmöjligheter. Under hela denna övergångsperiod, och med visshet även därefter, komma emellertid ifrågavarande arrenden att i stor omfattning fortfara. Det ur samfundssynpunkt önskvärda dubbla ändamål att å ena sidan tillgodose kravet på bättre skötsel av den jord, som från klassen av självägare övergått till bolag och skogsspekulanter, samt å andra sidan giva ökad social styrka åt en talrik arrendatorsklass å landsbygden, måste därför tillgodoses».

*Frågans
föregående
behandling.*

Nu föreliggande fråga har varit föremål för behandling vid 1914 års första riksdag i anledning av en inom andra kammaren av herr Lind-

hagen väckt motion, däruti hemställts, »att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under övervägande angelägenheten att åstadkomma en för hela landet gällande social arrendelagstiftning till skydd och trygghet för torpare, bolagsarrendatorer och deras vederlikar av skilda slag bland arrendatorsklassen».

Lagutskottet avgav då följande utlåtande:

»Den nuvarande svenska lagstiftningen angående jordlegoavtalet innefattas i lagen om nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907, vars 2 kap. avhandlar arrende, samt lagen om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarna den 25 juni 1909.

I varje land, där såsom i Sverige en betydande del av befolkningen hämtar sin utkomst av jordbruket, har rättsförhållandet mellan jordägare och arrendator en djupt ingripande betydelse, icke minst i socialt hänseende. Såsom motionären framhållit, utgöra de jordbrukare, som med ett gemensamt namn kunna betecknas såsom arrendatorer, en talrik klass av svenska medborgare med sins emellan vitt skiftande levnadsvillkor, från brukare av stora jordarealer i ekonomiskt och socialt självständig ställning till torpare, vilkas rättsliga förhållande till jordägaren i mycket närmar sig tjänsteavtalets innehåll. Före antagandet av 1907 års lag bestämdes hela detta viktiga och vidsträckta rättsområde av en lagstiftning, som tillkommit under helt andra samfundsförhållanden än nutidens och därför i våra dagar måste framstå såsom i hög grad ofullkomlig och föråldrad, samt av rättspraxis och sedvänja, som under lång tid haft att lösa många av lagen obesvarade spörsmål. Den nya arrendelagstiftningens uppgift var därför ej blott att lägga grunden för ett tidsenligt ordnande av arrendeförhållandet, utan också att söka åvägbringa en rättvis och billig utjämning av de motsatta intressen, som här å ömse sidor kräva tillgodoseende. En sådan åskådning om lagens sociala betydelse framträder i många dess bestämmelser, vilka utmärka en tydlig strävan att tillvarataga den svagare partens intresse och bereda skydd mot godtycke från den sida, där den naturliga övervikten ligger. Sådant syfte tjäna exempelvis åtskilliga av de stadganden, som inskränka avtalsfriheten och som bestämma villkoren för arrendeavtalets hävande. En jämförelse med förut gällande och tillämplig rätt torde ock giva vid handen, att den nya lagstiftningen varit ägnad att i väsentlig mån stärka arrendatorns rättsliga ställning gentemot jordägaren.

Den norrländska arrendelagen, vars genomförande förutsattes redan vid tillkomsten av 1907 års nyttjanderättslag, innebär en undantagslagstiftning beträffande vissa jordbruksfastigheter, som kommit i trävaru-

industriens ägo. Såsom ett led i den omfattande lagstiftning, vilken avser jordbrukets vidmakthållande och bondeklassens bevarande i rikets norra delar, går den norrländska arrendelagen, på sätt motionären erinrat, avsevärt längre än den allmänna arrendelagen i föreskrifter till arrendatorns förmån.

Uti nu förevarande motion har motionären, under framhållande att den gällande allmänna arrendelagstiftningen enligt hans mening icke behörigen tillgodoser vissa till arrendatorsklassen hörande jordbrukares intresse i förhållande till jordägarens, föreslagit riksdagen att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående en allmän lagstiftning, vilken skulle utgöra en sammanfattning av de bestämmelser av social natur, som erfordras för reglering av rättsförhållandet mellan jordägare och sådana arrendatorer. I fråga om innehållet av en dylik lagstiftning har motionären närmast ifrågasatt en till hela riket utsträckt giltighet av åtskilliga bestämmelser i den norrländska arrendelagen.

Det torde ligga i sakens natur, att den allmänna arrendelagstiftningen i ett land med stor utsträckning och efter olika landsändar starkt växlande jordbruksförhållanden icke kan lämna fullt uttömmande regler för alla de fall, som komma under lagens tillämpning. Även med en lag, som i stort sett motsvarar sitt ändamål, lära därför missförhållanden av den art, motionärens framställning avser, icke kunna helt undvikas. Deras orsaker torde i många fall vara att finna på andra områden än lagstiftningens, och för deras avhjälpan måste givetvis då också andra utvägar sökas. Såvitt utskottet har sig bekant, har ej heller i vårt land något mera allmänt behov av lagstiftningsåtgärder uti den av motionären ifrågasatta riktningen framträtt, utan synes arrendelagen under den jämförelsevis korta tid, den ägt giltighet, i det hela visat gynnsamma verkningar i nu förevarande hänseende. Utskottet, som till fullo behjärtar motionens syfte att, i den mån det genom lagstiftning kan ske, bereda hjälp i vissa arrendatorers till äventyrs betryckta läge, har alltså icke ansett sig kunna förorda bifall till motionen.

Enligt utskottets uppfattning bör en lagstiftning av här ifrågasatt slag icke införas utan att verkligt behov ådagalagt dess nödvändighet. Det torde icke kunna anses lyckligt, att lagstiftningen på ett så stort och viktigt rättsområde som det här ifrågavarande titt och ofta underkastas genomgripande förändringar. Bestämmelser av det i motionen antydda innehåll torde ej heller lämpa sig för att likformigt genomföras i hela riket, då, såsom förut anmärkts, jordbrukets förutsättningar och utveckling förete väsentliga olikheter i skilda trakter. Exempelvis lära

åtskilliga av de stadganden i den norrländska arrendelagen, som i motionen särskilt framhållits, näppeligen kunna med fördel tilläggas giltighet utanför de säregna förhållanden, som i Norrland framkallats av jordbrukets beroende av sågverksindustrien. Även hänsyn till arrendatorns eget intresse synes utskottet mana till försiktighet i fråga om dylika lagstiftningsåtgärder. Om nämligen arrendelagstiftningens bestämmelser göras alltför betungande för jordägaren eller t. o. m. lägga hinder för jordbrukets rationella drivande, tvingas han tydligen att på annan väg än den, arrendeavtalet erbjuder, eller ock vid sidan av detta, ordna sitt jordbruk och tillförsäkra sig den nödiga arbetskraften. I andra fall åter, där arrendeformen bibehålles, torde arrendatorn icke kunna undgå att på ett eller annat sätt, vanligen genom förhöjt arrende, bereda jordägaren vederlag för de förmåner, en huvudsakligen av hänsyn till arrendatorn bestämd lagstiftning tillagt denne.

Utskottet får slutligen erinra därom, att, på sätt jämväl motionären anfört, vissa förslag i det syfte motionen avser redan föreligga från den s. k. torpkommissionen samt att den officiella emigrationsutredningen till äventyrs kan giva uppslag till åtgärder i samma riktning. Även av detta skäl synes utskottet anledning för närvarande ej föreligga till något riksdagens uttalande i ämnet.»

Under återopande av vad sålunda anförts, hemställde utskottet, att motionen icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Denna utskottets hemställan godkändes av första kammaren utan debatt, varemot andra kammaren biföll ett av herr Pettersson i Södertälje under överläggningen i kammaren framställt yrkande om skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan, »att Kungl. Maj:t ville efter verkställd utredning taga under övervägande, i vad mån lagen om nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907 måtte kunna jämkas i syfte att bereda torpare, bolagsarrendatorer och med dem socialt jämställda arrendatorer större självständighet och trygghet i utövningen av deras yrke som odlare, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.»

Vid 1914 års senare riksdag väckte herr Lindhagen jämte andra en motion med enahanda hemställan som den nyss nämnda. Lagutskottet vid sistnämnda riksdag avstyrkte motionen på enahanda skäl som föregående riksdag. Andra kammaren biföll emellertid motionen på samma sätt som vid årets första riksdag, under det första kammaren avslög den efter votering med 76 röster mot 41.

Den samhällsangelägenhet, som är ämnet för förevarande motion, är enligt utskottets uppfattning av stor och allvarlig betydelse. Antalet och *Utskottets yttrande.*

sammanlagda arealen av de jordlotter, som mot dagsverkslega eller arrende innehavas av brukare i ekonomiskt och socialt svag och osjälvständig ställning, är i vårt land av gammalt synnerligen stort; i åtskilliga delar av landet pågår därjämte en utveckling, som innebär, att i stor utsträckning tidigare självägande jordbruk omvandlas till landboarrenden inom stora jordbesittares ägoområden. Den befolkning, som av denna brukning har sitt esomoftast mycket torftiga uppehälle, omfattar en högst betydande del av landets jordbrukarstam och utgör på sina orter hela den egentliga småbruksbefolkningen. Desto mera måste det vara föremål för statsmaktens omsorg att i vad på densamma kan bero sörja för att förutsättningar skapas för att denna jord väl hävdas och att dess brukare må i sitt värv finna efter sina villkor i möjligaste måtto trygghet och trevnad. Onekligen är det nämligen i båda dessa hänseenden för närvarande ingalunda väl beställt.

Såsom en synnerligen viktig åtgärd i detta syfte framstår även för utskottet en jämkning i den allmänna arrendelagstiftningens bestämmelser, såvitt ifrågavarande jordbruk angår, till en bättre anpassning efter här rådande förhållanden. Det vidsträckta mått av avtalsfrihet, som den allmänna arrendelagen medgiver, må vara i stort sett lämpat för arrendeförhållanden, där jordägare och arrendator ej äro alltför ojämnt ställda i ekonomiska och sociala villkor, där fastighet upplåtes såsom ett åtminstone relativt självständigt och avrundat helt, och där ägaren känner ett verkligt starkt intresse i att den upplåtna jorden skötes väl. Men samtliga dessa förutsättningar äro vid ifrågavarande slag av jordbruk regelmässigt antingen alls icke eller åtminstone i mycket försvagat skick för handen. Arrendatorn intager här som kontraherande part den ojämförligt svagare ställningen, skogs- och utmarken är mer eller mindre fullständigt fränskild inägojorden och jordägarens intresse är merendels helt inriktat på den industriella verksamhet, såsom vars underlag hans jordagods tjänar, eller på skogsbruket och huvudgårdens jordbruk.

Att dylika egenartade förhållanden redan erkänts betinga modifikationer i vanliga arrenderättsregler, därom utgör 1909 års särskilda arrendelag för vissa jordbruk i Norrland och Dalarne ett tydligt vittnesbörd. Den s. k. torpkommissionen har vidare, såsom i motionen erinras, i sitt år 1911 avgivna betänkande uttalat sig för åtgärder i samma riktning beträffande dagsverkstorp och därmed jämförliga lägenheter inom riket i dess helhet. På grund av begränsningen i nämnda kommissions uppdrag har den däremot icke sysslat med frågan, såvitt den rör landboarrende å bolagsjord och liknande jordbruk. Det synes emellertid utskottet icke kunna be-

stridas, att likartade förhållanden och hänsyn även här äro tillfinnandes och i hög grad värda beaktande.

Det kan möjligen invändas, att det bleve vanskligt att i lag närmare fixera den grupp av arrenden, som skulle träffas av de avsedda särbestämmelserna. Det lärer dock i själva verket, lika litet som det i fråga om den norrländska lagstiftningen visat sig vara fallet, vara förenat med några oöverkomliga svårigheter att angiva en tillräckligt tydlig och på samma gång sakligt tillfredsställande gräns.

Motionärerna hava framburit åtskilliga önskemål att beakta vid den ifrågasatta lagstiftningens utarbetande. Utan att i detalj ingå på de särskilda punkterna i detta program — varom meningsskiljaktigheter givetvis hava rum — vill utskottet framhäva en lagstadgad, tillräckligt lång minimi-tid för arrendeupplåtelsen, jordägares skyldigheter i fråga om nybyggnad och dyrbarare reparationer samt arrendators rätt till uppodling och ersättning därför såsom frågor, vilka i främsta rummet synas böra komma under övervägande.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t ville efter verkställd utredning taga under övervägande, i vad mån lagen om nyttjanderätt till fast egendom den 14 juni 1907 må kunna jämkas i syfte att bereda bolagsarrendatorer, torpare och med dem socialt jämställda arrendatorer en i rättsligt avseende mera tryggad ställning, samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 9 mars 1917.

På lagutskottets vägnar:

CARL LINDHAGEN.

Reservation:

av herrar *Gezelius*, greve *Spens*, *Valerius Olsson*, *Tisell*, *Gustafsson*
i Örebro och *Holmdahl*, som hemställt,

att förevarande motion icke måtte föranleda någon
riksdagens åtgärd.
